

Łódź, 12.01.2023

Prof. dr hab. Ewa Rokicka

Instytut Socjologii UŁ

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Ewy Grabowskiej

na temat **“Przyczyny niepowodzeń edukacyjnych studentów niepublicznych szkół wyższych w Polsce w roku 2014. Studium socjologiczne”**, napisanej pod kierunkiem dr hab. prof. UW r Jana Maciejewskiego w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego

Recenzowana rozprawa podejmuje ważny poznawczo i społecznie problem związany z funkcjonowaniem niepublicznych szkół wyższych w kontekście niepowodzeń edukacyjnych doświadczanych przez studentów w trakcie studiów.

Rola i funkcje, jakie pełni niepubliczne szkolnictwo wyższe w społeczeństwie polskim są dzisiaj przedmiotem zainteresowania nie tylko naukowców, ale również decydentów oraz praktyków szkolnictwa wyższego. Dzieje się tak z wielu powodów. Dzisiaj bardziej niż kiedykolwiek wcześniej szkoły wyższe mają problem ze zdefiniowaniem swojej roli i tożsamości. Instytucje szkolnictwa wyższego znajdują się pod silną presją rosnących i zróżnicowanych oczekiwań społecznych, nacisków finansowych oraz wymagań dotyczących produktywności i rozliczania się z działalnością. Wszystko to dzieje się na dodatek w sytuacji ciągłych zmian, które dotyczą podstaw funkcjonowania uczelni, a zwłaszcza sposobów i treści kształcenia, i co równie ważne ma też istotny wpływ na szanse życiowe i zawodowe oraz zróżnicowanie jakości życia studentów, ale także pracowników uczelni.

Z tego też względu nie sposób przecenić badań nad szkolnictwem wyższym, które starają się wyznaczyć normy i wartości będące w stanie wyznaczyć funkcje instytucji akademickich we współczesnych społeczeństwach. W tym kontekście ważne znaczenie przypisywane jest badaniom edukacyjnym, w tym badaniom nad niepowodzeniami edukacyjnym na szczeblu uczelni wyższych. Te ostatnie są bowiem zakorzenione w nurcie rozważań nad połączeniem selekcyjnej funkcji szkół wyższych ze społecznymi oczekiwaniami aktywnego rozwoju kapitału ludzkiego.

W Polsce w latach 90. XX w. kwestia selekcyjności kształcenia na poziomie wyższym budziła spore zainteresowanie (Domański, 2000; Wasielewski, 2009). Pojawiały się też badania nad

niepowodzeniami edukacyjnymi studentów. Sytuacja uległa zmianie w okresie transformacji. Zainteresowanie badaczy edukacji skupiło się wtedy przede wszystkim na niższych poziomach edukacji, zwłaszcza w kontekście głębokich reform strukturalnych szkolnictwa, m.in. wprowadzenia szkół gimnazjalnych oraz zmiany zasad finansowania oświaty. W przypadku szkół wyższych zmiana zainteresowań badawczych była m.in.- jak piszą D. Antonowicz, M. Smużewska i K. Wasilewski (2014), „konsekwencją urynkowania edukacji oraz przeniesienia odpowiedzialności za niepowodzenia edukacyjne z poziomu instytucji (orientacja egalitarna) na poziom jednostek (orientacja merytokratyczna).” Powyższa konstatacja nie oznacza, że taki trend powszechnie występuje w krajach neoliberalnych. W wielu krajach anglosaskich tematyka sukcesów i porażek edukacyjnych cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem.

Z powyższego wywodu wynika, że problematyka podjęta w rozprawie przez Ewę Grabowską jest ważna, aktualna i zasługuje na opracowanie naukowe na poziomie pracy doktorskiej. W polskiej literaturze nie ma zbyt wielu publikacji, które referują wyniki badań przeprowadzonych ze studentami na temat przyczyn ich niepowodzeń edukacyjnych, a badania, których celem było zdiagnozowanie przyczyn niepowodzeń studentów uczelni niepublicznych, zrealizowane przez Doktorantkę, są badaniami pionierskimi. Recenzowana praca jest, zatem, oryginalnym i nowatorskim opracowaniem naukowym.

Tytuł rozprawy opisuje zakres tematyczny pracy. Na podstawie tytułu można określić dziedzinę nauki oraz dyscyplinę naukową, w jakiej sytuuje się rozprawa, jako nauki społeczne: socjologia, w zakresie socjologii edukacji oraz ustalić słowa kluczowe: niepowodzenia edukacyjne, niepubliczne szkolnictwo wyższe.

Ocena zawartości części teoretycznej pracy

Praca ma strukturę typową dla prac doktorskich, czyli wyraźnie wyodrębnioną tzw. część teoretyczną, metodologiczną oraz część empiryczną. Rozprawa liczy 465 stron, zawiera Wstęp i Zakończenie oraz obszerną Bibliografię obejmującą 374 pozycje (tylko w języku polskim), której zawartość dokumentuje erudycję i kompetencje w naukowym opracowaniu podjętego zagadnienia. Praca zaopatrzona jest w aneksy prezentujące narzędzia zastosowane w badaniu (Kwestionariusz ankiety i Dzienniczek Obserwacji studentów), oraz spisy wykresów i rysunków.

Część teoretyczna jest skonstruowana poprawnie i skupiona na zagadnieniach zasadniczych dla przeprowadzanego w rozprawie wywodu. Składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym z nich Autorka przedstawia koncepcje teoretyczne edukacji w perspektywie socjologicznej, które tworzą ramy analityczne rozprawy. Są to teoria strukturalno-funkcjonalna Talcotta

Parsonsa, teoria przemocy symbolicznej Pierre'a Bourdieu i teoria kodów językowych Basila Bernsteina.

W rozdziale drugim Doktorantka prezentuje historyczne i aktualne uwarunkowania rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce oraz ewolucję funkcji szkolnictwa wyższego w Polsce od lat 90. Choć Autorka stara się bardzo syntetycznie przedstawiać poszczególne fazy rozwoju i modele kształcenia uniwersyteckiego, można zastanawiać się, czy konieczne było sięganie w rozprawie do ich XIX wiecznych korzeni i czy nie byłoby lepiej skoncentrować się na współczesnych dyskusjach głównego nurtu dotyczących transformacji szkolnictwa wyższego. Warto byłoby na przykład sięgnąć do refleksji z zakresu socjologii krytycznej, to jest prac np. Simona Marginsona dotyczących rozumienia rynku w kontekście szkolnictwa wyższego, problematyki dobra publicznego w lokalnym, krajowym i globalnym kontekście oraz znaczenia rankingów uczelni. Z pewnością w wyjaśnianiu takich procesów jak urynkowanie, utowarowienie, korporatyzacja czy neoliberalizacja kształcenia akademickiego przydatna byłaby refleksja nad kapitalistycznymi transformacjami sektora szkolnictwa wyższego (np. Slaughter, Rhoades 2004). Można byłoby też sięgnąć do wielu przedstawicieli nurtu marksistowskiego badań nad szkolnictwem wyższym (np. Gigiego Roggero 2011, Richard Hall 2015 czy Mike Neary 2011). Wyżej wymienieni autorzy nie skupiają się na miejscu i funkcji szkolnictwa wyższego w kapitalistycznej gospodarce, ale na kapitalistycznym ustrukturyzowaniu systemu szkolnictwa wyższego jako kolejnego z sektorów produkcji. Wskazane podejścia reprezentantów socjologii krytycznej koncentrują się na sposobach, w jakie współczesne transformacje uniwersytetu „służą władzy lub bogactwu i przyczyniają się do wzrostu niesprawiedliwości i nierówności” (Williams 2012). Określenie “gospodarka oparta na wiedzy” oznacza w tej perspektywie podporządkowanie uniwersytetów publicznym kapitałowi. Podporządkowanie niezwykle wygodne i pozwalające na prywatyzowanie zysków i upublicznianie kosztów.

Rozdział zamykający część teoretyczną poświęcony jest problematyce niepublicznego szkolnictwa wyższego w Polsce. Autorka omawia jego rozwój, ustawowe zasady działalności oraz zagrożenia i perspektywy. Wskazuje w nim na konieczność eliminowania placówek, które nie spełniają wymogów prawnych i jakościowych, na niejednolitość uregulowań prawnych, ryzyko nastawienia uczelni na cele komercyjne, jak i ograniczenie dostępu do studiów w zależności od statusu materialnego. Pisz o implozji szkolnictwa niepublicznego, czyli systematycznym kurczeniu się systemu, spowodowanym kryzysem demograficznym oraz spadającym współczynnikiem skolaryzacji brutto, czego konsekwencją jest malejąca selektywność systemu i obniżenie jakości kształcenia. Uczelnie zmieniają kryteria

przyjmowania nowych osób, aby nie stracić swoich dochodów. W rezultacie upowszechnienie wykształcenia wyższego odbywa się kosztem jakości kształcenia - uczelnie opuszczają coraz częściej osoby źle wykształcone, ale z dyplomem.

W recenzowanej dysertacji poświęconej niepowodzeniom edukacyjnym w szkołach niepublicznych wyżej opisany fragment odgrywa istotną rolę dla zrozumienia i wyjaśnienia kontekstu instytucjonalnego, czy szerzej otoczenia społecznego, w którym toczy się gra studentów o sukces edukacyjny. Podrozdział ten jest kompetentnym i zwięzłym wykładem, który z powodzeniem może stanowić samodzielną całość. Moim zdaniem, zasługuje na szczególne wyróżnienie.

Metodologia i wyniki analiz

Część metodologiczną pracy otwiera określenie celów badawczych i przedmiotu badań. Przedstawione w tej części schematy analityczne stanowią ramę teoretyczną zastosowaną w pracy, pozwalającą na zespolenie szczegółowych analiz przeprowadzonych przez Doktorantkę przy wykorzystaniu materiałów wytworzonych. W roku 2014 Doktorantka przeprowadziła 439 ankiet audytoryjnych ze studentami w 14 środowiskach akademickich w uczelniach niepublicznych zlokalizowanych na terenie ośmiu województw centralnej i południowo-zachodniej Polski. Natomiast w roku 2022 wykonała we Wrocławskiej Wyższej Szkole Informatyki stosowanej badania z wykorzystaniem dziennika obserwacji w celu uaktualnienia i weryfikacji wyników. Materiał ilościowy został opracowany przy zastosowaniu programu Microsoft Excel 2016.

Główna hipoteza pracy została sformułowana przez Autorkę następująco - istnieje związek między niepowodzeniami edukacyjnymi studentów a uwarunkowaniami społecznymi oraz strukturą działania uczelni. Uszczegółowieniem głównej hipotezy, sformułowanej na bardzo wysokim poziomie ogólności, były dobrze zarysowujące zakres problemowy badania hipotezy robocze. Zebrany materiał empiryczny umożliwił ich weryfikację.

Przyznając Autorce słuszność decyzji w sprawie przedstawiania wyników uzyskanych przy pomocy poszczególnych technik badawczych osobno, uważam, że z korzyścią dla pracy byłoby opatrywanie każdego fragmentu analiz podsumowaniem. Opierając się na zróżnicowanym materiale badawczym Doktorantka mogłaby, być może, uzyskać lepszy efekt zsyntetyzowania wyników, na przykład poprzez sformułowanie hipotez badawczych odnoszących się do poziomu ogólniejszego niż każdy z wymiarów analizowanych w oparciu o poszczególne techniki badawcze. Takie podsumowanie byłoby również uzasadnione wyrażonym przez Autorkę przekonaniem, że badania jakościowe są pomostem wiążącym to

co było dawniej ze współczesnością. Próbę uzasadniającą celowość połączenia obu technik badawczych dla aktualizacji wyników znajdujemy dopiero w zakończeniu. Czy jest to próba udana? Trudno odpowiedzieć na tak postawione pytanie, podobnie jak trudno rozstrzygać czy i w jakim stopniu, określony moment historyczny, wpływa na rzeczywiste przyczyny niepowodzeń edukacyjnych i ich postrzeganie przez studentów. Czy przyczyny i ich percepcja były inne w okresie naznaczonym wyżem demograficznym i bumem edukacyjnym i inny dzisiaj, w warunkach niżu i spadku zainteresowania studiami?

Nie ulega wątpliwości, że rozprawa Ewy Grabowskiej jest opracowaniem o charakterze historycznym. Ankiety audytoryjne, stanowiące główną podstawę analiz przeprowadzone zostały w roku 2014. Odpowiednio do tego – słusznie - dobrane zostały materiały charakteryzujące wybrane społeczno-ekonomiczno-kulturowe elementy otoczenia niepublicznego szkolnictwa wyższego np. obowiązujący wówczas stan prawny. Historyczny charakter pracy nie umniejsza oczywiście jej walorów jako poważnego dzieła naukowego. Ustalenia Ewy Grabowskiej są bardzo ważne poznawczo i powinny stanowić inspirację do kontynuowania takich badań w przyszłości.

W części empirycznej rozprawy statystyczne analizy przeprowadzone zostały przez Doktorantkę z należytą starannością. Opis struktury badanej zbiorowości oraz opis korelacji jej cech przedstawiony został w pomocą tabel i wykresów graficznych. Tym samym, weryfikacja hipotez dotyczących przyczyn niepowodzeń studentów uczelni niepublicznych, to jest zestawienie stanu rzeczywistego z hipotetycznym, zostało przedstawione w sposób czytelny.

Reasumując, nie mam wątpliwości, że empiryczne analizy zostały przeprowadzone przez Doktorantkę poprawnie i zgodnie z wymaganiami stawianymi socjologicznym pracom na stopień doktora. Założony cel pracy został osiągnięty co dokumentuje, iż Doktorantka dobrze opanowała warsztat naukowy socjologa oraz dowodzi oryginalności/prawdziwości przedsięwzięcia badawczego.

Nie oznacza to jednak, że nie zdarzają się Autorce potknięcia, które skłaniają recenzenta do sformułowania kilku uwag. Pierwsza dotyczy pojęcia niepowodzenia edukacyjne. Sądzę, że warto było w części metodologicznej więcej uwagi poświęcić zmiennej zależnej. Z przeglądu historii badań nad zjawiskiem niepowodzeń edukacyjnych wynika, iż pojęcie to występuje w różnych znaczeniach, co utrudnia prowadzenie badań w tym obszarze. Nie ma spójnych ram analitycznych i rozwiązań definicyjnych, przyjmowane są bowiem różne założenia co do rzeczywistości ontologicznej analizowanych zjawisk. Pedagodzy skupiają się głównie na

niepowodzeniach dydaktycznych i ich przyczynach, natomiast socjologowie, zwłaszcza ci badający szkolnictwo wyższe - na selekcjach w toku kształcenia, sprawności studiów czy ich terminowości. Ponadto niepowodzenia edukacyjne można badać na poziomie faktów albo ich percepcji, przy czym będzie ono różnie postrzegane z poziomu studentów, pracowników uczelni, oraz innych podmiotów związanych ze szkolnictwem wyższym.

Druga uwaga dotyczy operacjonalizacji zmiennej zależnej “przebieg studiów”, czyli pojęcia “niepowodzenie edukacyjne”. Została ona utworzona z pytania oferującego do wyboru 16 możliwości niepowodzeń o różnym charakterze, od niedostrzegalnych do zawansowanych braków w wiadomościach, od otrzymywania pierwszych ocen niedostatecznych do powtarzania semestru czy opuszczenia uczelni. Wybór którejkolwiek z 16 kategorii niepowodzeń oznaczał kwalifikację do grupy studentów z niepowodzeniami, z kolei wybór “nie dotyczy” - przynależność do grupy studentów bez niepowodzeń. Wyróżnienie tak wielu wskaźników i desygnatów niepowodzenia edukacyjnego zwykle wywołuje problem organizowania obserwowanych danych w sensowne struktury lub grupowaniu danych. Sądzę, że właściwe byłoby w omawianym przypadku zastosowanie analizy skupień celem wykrycia struktury w danych, czyli ułożenia studentów we względnie jednorodne klasy.

Ocena formy pracy

Praca posiada wyraźną konstrukcję i jest dobrze napisana. Dobrze skomponowana część teoretyczna stanowi wyraźne umiejscowienie kluczowych dla rozprawy zagadnień w kontekście naukowych rozważań nad niepowodzeniami edukacyjnymi w szkolnictwie niepublicznym. Uzyskane wyniki badań empirycznych mają wartość zarówno poznawczą jak i praktyczną. Mogą bowiem stanowić podstawę do dalszych badań, ale także być pomocne w podejmowaniu działań ograniczających niepowodzenia edukacyjne oraz ich skutki przez władze uczelni zarówno publicznych, jak i niepublicznych. Warto dodać, że dla tych ostatnich znajomość przyczyn niepowodzeń jest szczególnie istotna, albowiem konsekwencje porażek edukacyjnych przekładają się w sposób bezpośredni na poziom ich dochodów.

Ogólna ocena rozprawy

Ogólna ocena rozprawy jest pozytywna. Recenzowana dysertacja spełnia warunki przewidziane w ustawie o tytule i stopniach naukowych i może stanowić podstawę do przeprowadzenia dalszego postępowania w sprawie nadania stopnia doktora nauk społecznych w zakresie socjologii mgr Ewie Grabowskiej.